

УДК 343.3(470+571)"1917-1918"

О. А. Чуваков, доц.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики,
Французький бульвар, 24\26, Одеса, 65058, Україна

КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ В РОСІЇ (1917 — 1918 рр.)

Науковий аналіз, проведений у статті, дає можливість виділити деякі види державних злочинів, які чинились у Радянській Росії в період 1917-1918 рр.

Ключові слова: контрреволюційні злочини, шпигунство, диверсія, саботаж.

В умовах демократизації України, у процесі державотворення з'явилася можливість об'єктивного дослідження нових тем з історії українського народу і становлення його державності.

Вивчення досвіду державного будівництва і правотворчості в перші роки становлення радянської влади в Росії (до складу якої входила й Україна) дає можливість критично оцінити процес побудови нової держави на сучасному етапі і разом з тим уникнути помилок, що були допущені в минулому.

Нова влада з перших днів існування сконцентрувала свої сили на створенні нової, "революційної" законності, спрямованої на захист своїх завоювань. Злочинними і карними вона визначала такі "дії і бездіяльність, що були суспільно небезпечними для інтересів соціалістичної держави робітників і селян, для інтересів перемігшої Великої Жовтневої соціалістичної революції" [8, 15].

Але скинуті більшовиками представники "старого" ладу не збиралися упокоїватися диктатурі пролетаріату і будівництву "розвинутого соціалізму", а концентрували свої сили на відновлення колишнього режиму. На тлі цього протистояння відбувалася колосальна кількість найрізноманітніших злочинів. Серед них представники радянського правосуддя на перше місце виносили контрреволюційні злочини. Так звані змови і заклоти, шпигунство і контрреволюційний саботаж, диверсійні і терористичні акти вважалися основними формами боротьби між непримиренними прихильниками буржуазії і більшовицьким ладом.

Одним з найбільш поширених видів контрреволюційних злочинів була організація контрреволюційних змов.

Так, 29 жовтня 1917 року військово-революційний комітет повідомив населенню Петрограда про розкриття контрреволюційної змови юнкерів і офіцерів, організованого за завданням Керенського. План змовників полягав у тому, щоб у ніч з 28 на 29 жовтня захопити в Петрограді всі стратегічні пункти і випустити з Петропавловської фортеці арештованих міністрів Тимчасового уряду з метою скинення радянської влади і відновлення колишньої влади та старих порядків. У центрі змови стояв "Комітет порятунку батьківщини і революції". Цей комітет був створений 26 жовтня, тобто на другий день після скинення Тимчасового уряду. До його складу входили члени міської думи, есери, меншовики і т. ін.

Далі, 10 листопада 1917 року, Керенський, що втік під час повстання з Петрограда в район північного фронту, зібрав контрреволюційне козацтво і спрямував його в Петроград на чолі з отаманом Красновим. 11 листопада 1917 року "Комітет порятунку батьківщини і революції" — на чолі з есерами підняв у Петрограді

повстання юнкерів. Але повстанці були розбиті. Протягом одного дня, до вечора 11 листопада, виступ юнкерів був ліквідований матросами і червоногвардійцями, а 13 листопада біля Пулковських воріт потерпів поразку отаман Краснов [7, 23].

У цілому, супротивники нової влади, користуючись визначеною підтримкою Антанти, мобілізували всі сили для протидії радянській Росії. Каледін і Корнілов на Дону, Дутов на Уралі, Караулов на Кавказі організували ряд виступів, що також розглядалися представниками радянської влади як контрреволюційні. Представники Центральної ради вели таку ж діяльність проти радянської влади в Україні. Усе це призводило до того, що в цей час склалася напружена і вкрай складна обстановка.

Побоюючись утратити свою владу, Рада Народних Комісарів звернулася із закликом до робітників, солдатів і селян про те, що необхідно довести народну справу до переможного кінця і нещадно розправлятися з контрреволюцією... що їм дано розпорядження зрушити необхідні війська на придушення контрреволюції. Звернення попереджало, що всяке сприяння контрреволюціонерам буде каратись за всією суворістю революційних законів. Рада Народних Комісарів виражала впевненість у тім, що контрреволюційний заколот буде подавлений, а його винуватці — організатори й учасники — понесуть заслужену кару, що “відповідає вазі їхнього злочину”.

Вважалося, що багато чого залежить від ворожої діяльності кадетів. Тому у декреті Ради Народних Комісарів від 28 листопада 1917 р. “Про арешт вождів громадянської війни проти революції” вказувалося, що члени керівних установ партії кадетів, як партії ворогів народу, підлягають арешту і передачі суду революційних трибуналів. На місцеві Ради покладался обов’язок установити особливий нагляд за партією кадетів через її зв’язок з корніловсько-калединською громадянською війною проти революції [2, 11].

У грудні 1917 року у Петрограді органами ВЧК була ліквідована організація за назвою “Союз порятунку батьківщини і революції”, що визнавалася контрреволюційною. Слідом за нею в січні 1918 року була розкрита організація “Орел”, що вела вербування юнкерів і колишніх офіцерів у донські загони Каледіна і тому також була визнана контрреволюційною.

Майже одночасно з зазначеними вище організаціями виникло нове співтовариство проти більшовицьких сил — так званий “Союз Установчих зборів”, — який прагнув провести антирадянську демонстрацію і самовільно почати роботу Установчих зборів. Як і інші такі організації, “Союз Установчих зборів” був розгромлений більшовиками.

Така ж доля спіткала юнкерсько-офіцерську організацію за назвою “Військова ліга”, що готувала збройний виступ в Адміралтейському районі Петрограда з метою відновлення колишньої влади.

На початку 1918 року більшовицька держава знову виявилася в скрутному становищі, але вже через зовнішні фактори. Німецькі війська окупували Україну і Білорусію, а до 21 лютого знаходилися в Пскові і Нарві, загрожуючи безпосередньо Петрограду.

Одночасно з наступом німецької армії активізувалися і протидіючі сили в середині країни, що прагнули об’єднати свої дії з наступом кайзерівських військ. Щоб викликати паніку в тилу, ці організації організують погроми, збройні нальоти й інші тяжкі злочини.

У цьому зв’язку 22 лютого 1918 р. представники ВЧК приймає спеціальне звернення “Про заходи боротьби з контрреволюціонерами”, у якому вказувалося: “Все-російська надзвичайна комісія, ґрунтуючись на постанові Ради Народних Комісарів, не бачачи інших заходів боротьби з контрреволюціонерами, шпигунами, спекулянтами, громилами, хуліганами, саботажниками, крім нещадного знищення на місці злочину, повідомляє, що усі ворожі агенти і шпигуни, контрреволюційні агіта-

тори, спекулянти, організатори повстань і учасники в підготовці повстання для скинення радянської влади — усі, хто тікає на Дон для вступу в контрреволюційні війська калєдинської і корниловської банди й у польські контрреволюційні легіони, продавці і скупники зброї для відправлення фінляндській білій армії, калєдинсько-корниловським військам, для озброєння контрреволюційної буржуазії Петрограда, *будуть нещадно розстрілюватися загонами комісії на місці злочину*” (виділене нами — О. Ч.) [10, 33]. Видимо, дане звернення зіграло важливу роль в активній діяльності репресивного апарату радянської держави, що приводило, як відомо, і до масового свавілля каральних служб республіки Рад. Наприклад, відділенням районної транспортної ЧК станції Бирзула на підставі помилкового повідомлення Клочкова за обвинуваченням у шпигунстві і контрреволюції були арештовані: Визерська Лідія Михайлівна і Шулейко Казимир Владиславович. К. В. Шулейко обвинувачувався також у службі в польському добровольчому корпусі. І тільки за постановою слідчого Кильчевського справа була передана в ревтрибунал на припинення. Колегія Одеського губернського трибуналу в лютому 1921 року ухвалила справу щодо обох підсудних припинити і направити К. В. Шулейко в розпорядження Одеського губернського військового комісаріату [5, 21].

Однак було і реальне протистояння Радянській владі. Наприкінці травня 1918 року при безпосередній підтримці країн Антанти почалося повстання чехословацького корпусу, що складався з колишніх військовополонених. Заколотникам зрештою вдалося захопити досить велику територію на Волзі, в Україні і в Сибіру. Успіху даного виступу сприяла зрада командуючого чехословацьким фронтом “лівого” есера Муравйова, що перейшов на бік чехословаків.

У середині 1918 року більшовиками була розкрита і ліквідована велика антирадянська змова, так звана справа Нуланса — Локкарта — Френсиса. Дипломат Локкарт прагнув установити зв’язок з військовими частинами Червоної Армії, при їхній допомозі заарештувати членів Ради Народних Комісарів і підняти повстання в Москві. Англійськими дипломатами-розвідниками Локкартом і Рейлі була зроблена спроба і підкупити деякі радянські військові частини. У їхньому плані велике місце приділялося диверсіям і терористичним актам: підривали залізничні мости, шляхи і продовольчі склади.

Змову наприкінці серпня 1918 року було розкрито, а її учасники постали перед радянським судом. Вироком Верховного революційного трибуналу при ВЦИК Локкарт, Гренет, Рейлі були оголошені ворогами народу — поза законом, а інші учасники змови були присуджені до різних видів карного покарання [9, 19].

За неповними даними, революційними трибуналами за 1918 рік було засуджено за контрреволюційні злочини 31% усіх засуджених. Винні в цих злочинах було засуджено: до найвищої міри покарання — розстрілу (2%), до тюремного ув’язнення і до суспільних примусових робіт (57%), оголошенню ворогом народу (2%), до грошового штрафу, конфіскації майна (15%) та до інших видів карного покарання (23%) [8, 98].

Серед інших найбільш серйозних видів державних злочинів варто виділити “контрреволюційний” саботаж різних заходів радянської влади.

З перших днів “диктатури пролетаріату” старі державні чиновники відмовлялися виходити на роботу, а потім, хоча і приступили до роботи, всіляко намагалися по-різному не виконувати її. “Контрреволюційний” саботаж виявлявся в найрізноманітніших формах і проникав майже в усі галузі народного господарства. Приміром, чиновники залізничних установ ганяли поїзди, вантажені продовольством і паливом, з одного місця в інше, не доставляючи їх за призначенням. Так, у листопаді 1917 року із Саратова було спрямовано п’ять ешелонів із продовольством для Петрограда. Однак ці ешелони, зробивши три кола “туди і назад”, знову виявилися в Саратові. Продовольство, паливо і спорядження навмисне зосереджувалося в тих пунктах, куди очікувалося прихід чи наступ антирадянських військ.

Для подолання цього була створена продовольча міліція, хоча і серед її представників нерідко виявлялися розкрадачі і шкідники, і це ускладнювало й без того важку ситуацію в державі.

Тому контрреволюційний саботаж стали визнавати одним з найбільш небезпечних державних злочинів у перші роки радянської влади. Уряд більшовиків і його органи видали велику кількість декретів, постанов, звернень, інструкцій і наказів, спрямованих на боротьбу із саботажем.

Наприклад, у розпорядженні Військово-революційного комітету від 26 жовтня 1917 р. говорилося, що всі торгові заклади Петрограда повинні бути відкритими, і торгівля всюди повинна провадитися нормально. Особи, що не підкоряються цьому розпорядженню, оголошувалися ворогами революції і підлягали покаранню за усією суворістю революційного закону [6, 22].

7 листопада 1917 р. Військово-революційний комітет закликав трудящих повести нещадну боротьбу із саботажниками. У повідомленні говорилося, що “Військово-революційний комітет робить цим злочинцям останнє застереження. У випадку найменшої протидії з їх боку стосовно до них будуть вжиті заходи, суворість яких буде відповідати розмірам чиненого ними злочину”.

У цей же день Рада Народних Комісарів видала спеціальне звернення, адресоване всім армійським організаціям, військово-революційним комітетам і всім солдатам на фронті, “Про боротьбу з буржуазією і її агентами, що саботують справу продовольства армії” [1, 55].

12 листопада 1917 року Рада Народних Комісарів запропонувала Військово-революційному комітету посилити боротьбу із саботажниками, застосовуючи до них суворі заходи карного покарання.

Особливою формою саботажу представлялася шкідницька діяльність старих банківських і фінансових чиновників, що не виплачували вчасно вдовам, сиротам і старим людям пенсії та допомогу, а видавали їх колишнім начальникам, генералам, офіцерам і т. п.

У пошуках найбільш ефективного заходу впливу Військово-революційний комітет опублікував заяву від 26 листопада 1917 року ворогами народу — чиновникам державних офіційних установ, що саботують роботу.

“Чиновники державних і суспільних установ, — проголошував Військово-революційний комітет, — що саботують роботу в найважливіших галузях народного життя, є ворогами народу. Їхні імена будуть відтепер публікуватися у всіх радянських виданнях, і списки ворогів народу будуть вивішуватися у всіх публічних місцях...”.

Однак і тут зустрічалися випадки необґрунтованого притягнення до відповідальності. Ось, наприклад, Блейхер Анатолій Борисович арештований Веселинівським районним продовольчим комісаром за саботаж (самовільно залишив “посаду продовольчої роботи, що знаходиться в умовах бойової обстановки”). Виїзна сесія Одеського губернського ревтрибуналу в складі голови Кубанського, членів Блукача і Ткаченко ухвалила вважати А. Б. Блейхера судом виправданим і перепроварила його в розпорядження комісії з обліку і розподілу товарів при Одеському губернському відділі продовольства [4, 7].

У той же час під керівництвом есерів і меншовиків організовувалися не тільки антибільшовицькі заклоти, диверсії, але і був зроблений цілий ряд терористичних актів проти комуністичних діячів, що були розцінені більшовиками як початок “білого” терору. Так, 20 червня 1918 р. у Петрограді есером був убитий видатний діяч більшовицької партії, комісар преси, пропаганди й агітації В. Володарський. 30 серпня 1918 р. у Петрограді есерами був убитий комісар внутрішніх справ Північної області і голова Петроградської ЧК М. Урицький. У той же день 30 серпня 1918 р. у Москві був підготовлено і здійснений замах на керівника партії більшовиків, Голови Ради Народних Комісарів В. Леніна.

Пострілами з револьвера, зробленими есеркою Каплан, Ленін був важко поранений.

5 вересня 1918 року Рада Народних Комісарів прийняла постанову про червоний терор, у якому вказувалося: “Рада Народних Комісарів, заслухавши доповідь Голови Всеросійської Надзвичайної Комісії про боротьбу з контрреволюцією, спекуляцією і злочином за посадою про діяльність цієї Комісії, знаходить, що при даній ситуації забезпечення тилу шляхом терору є прямою необхідністю; що для посилення діяльності ВЧК по боротьбі з контрреволюцією, спекуляцією і злочином за посадою і внесеннями в неї більшої плановірності необхідно направити туди можливо більше число відповідальних партійних товаришів; що необхідно забезпечити Радянську Республіку від класових ворогів шляхом ізолювання їх у концентраційних таборах; що підлягають розстрілу всі особи, пов’язані з білогвардійськими організаціями, змовами і заколотами; що необхідно опублікувати імена всіх розстріляних, а також підстави застосування до них цієї міри” [3, 31].

Підводячи підсумки розгляду основних контрреволюційних злочинів, що існували в перші роки радянської влади, можна їх розділити на наступні види: збройні заклоти, антирадянські змови, шкідництво, шпигунство, диверсії, терористичні акти, контрреволюційна пропаганда й агітація, контрреволюційний саботаж. З огляду на те, що ці злочини були спрямовані на підрив і скинення радянської влади й існуючого правопорядка вони, на нашу думку, можуть бути розглянуті як державні злочини розглянутого періоду.

Література

1. Збірник Установ РРФСР. — 1917. — №3. — 29 с.
2. Збірник Установ РРФСР. — 1917. — №5. — 70 с.
3. Збірник Установ РРФСР. — 1918. — №65. — 710 с.
4. ГАОО. Ф. Р-1774. — Оп. 1. — Д. 104.
5. ГАОО. Ф. Р-1774. — Оп. 1. — Д. 132.
6. Распоряжение Военно-Революционного комитета. // “Вести ЦИК и Петроградского Совета рабочих и солдатских депутатов”. — 1917. — № 7. — 25 с.
7. История ВКП(б). — Краткий курс. — М., 1934. — 202 с.
8. Мишунин П. Г. Очерки по истории советского уголовного права (1917 — 1918 г. г.). — М., 1954. — 315 с.
9. Там же, с. 94.
10. Обращение ВЧК “О мерах борьбы с контрреволюционерами”. //Правда. — 1918. — № 7. — 20 с.

О. А. Чуваков

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24\26, Одесса, 65058, Украина

КОНТРРЕВОЛЮЦИОННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ В РОССИИ (ПЕРИОД 1917-1918 ГГ.)

РЕЗЮМЕ

Научный анализ, проведенный в статье, дает возможность выделить отдельные виды контрреволюционных преступлений, предусмотренных советским законодателем в 1917 — 1918 гг.

Ключевые слова: контрреволюционные преступления, шпионаж, диверсия, саботаж.